

Prof. dr. Dimitrij Rupel

NATO, začetek in konec hladne vojne

Predstavitev avtorja: Doktor socioloških znanosti in redni profesor Dimitrij Rupel je bil zunanji minister Republike Slovenije med letoma 1990 in 1993 ter med letoma 2000 in 2008. Vmes (1997-2000) je bil veleposlanik v ZDA, kjer je prispeval k ozaveščanju ameriške politike glede primernosti slovenskega članstva v Natu. Leta 2002 je skupaj z Janezom Janšo ustanovil *Slovenski odbor za Nato*, katerega cilj je bil prepričljiva predstavitev prednosti članstva Slovenije v Natu. Leta 2003 je sodeloval v kampanji, katere rezultat je bil nadvse uspešen referendum: 66% volivcev je podprlo članstvo Slovenije v Natu. Rupel se je skupaj z ministri drugih članic Vilske skupine (Bolgarija, Estonija, Latvija, Litva, Romunija, Slovaška) udeležil odločilnih dogodkov v zvezi s širitvijo Nata v Pragi leta 2002 in v Washingtonu leta 2004. Leta 2005 je bil predsedujoči (CIO) *Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi* (OVSE), leta 2008 je predsedoval *Svetu EU za splošne zadeve in zunanje odnose* (GAERC). Rupel je profesor *Nove univerze*, kjer predava predmete z mednarodno in zunanjepolitično vsebino. O tem je pisal v več knjigah in v mnogih člankih.

Povzetek: avtor opisuje in razlaga (geo)politične razmere v Evropi po drugi svetovni vojni in ob koncu hladne vojne. Težišče opisov in razlag so značilnosti mednarodnega položaja Slovenije po njenem mednarodnem priznanju. Avtor slovensko zunanjo politiko oz. njene dosežke v zvezi z evroatlantskimi povezavami ocenjuje kot uspešne, pri čemer opozarja na njihovo zapletenost. Sprašuje se, ali je širitev Nata in EU pomenila spravo med Vzhodom in Zahodom in navaja ozadja nekaterih odločitev. Avtorja posebej zanimajo odnosi med Slovenijo in ZDA oz. med Slovenijo in Rusijo. Opozarja na pomanjkljivo pozornost aktualne slovenske zunanje politike do problemov evropske integracije in obrambe. Na podlagi svojih izkušenj in komentarjev izpostavljenih strokovnjakov se sprašuje, kako daleč se bosta širila EU in Nato. Prednost pred praznovanjem zmag v drugi svetovni vojni daje upoštevanju rezultatov konca hladne vojne.

I.

Manj znano dejstvo je, da je bila slovenska osamosvojitev deloma povezana z Natom. Februarja 1991 sta tedanji zunanji minister (Dimitrij Rupel) in obrambni minister (Janez Janša) potovala v Bruselj, kjer sta se neuradno srečala s predstavnikom Nata Johnom Kriendlerjem. Obiskovalca sta smatrala Nato kot naravnega zaveznika v sporu med slovensko demokratično vlado in jugoslovanskim komunističnim blokom, ki so ga vodili srbski voditelj Slobodan Milošević in generali JLA. V tem času je mednarodna skupnost podpirala Mihaila Gorbačova, celovitost Sovjetske zveze in Jugoslavije. Maja 1991 je slovenska delegacija v Moskvi obiskala Borisa Jelcina, ki je napovedal skorajšnji konec Sovjetske zveze; junija 1991 pa je ameriški državni sekretar James Baker v Beogradu skupini jugoslovanskih voditeljev, tudi Slovencem, povedal, da mednarodna skupnost zavrača razpad Jugoslavije, saj bi takšen razvoj dogodkov sprožil razpad Sovjetske zveze. Pozneje je sekretar Baker priznal, da ni bil informiran o avstrijski in nemški podpori slovenskemu oz. hrvaškemu gibanju za neodvisnost.

Slovenski del jugoslovanske krize je bolj ali manj rešila Evropska unija, medtem ko so drugi deli zahtevali angažiranje Nata in Združenih držav. To še posebej velja za Bosno in Hercegovino in za Kosovo. Leta 1997 oz. 1999 je Nato očitno smatral Češko Republiko, Madžarsko in Poljsko kot pridobitev, medtem ko so bile države kot Estonija, Latvija, Litva in Slovenija - ki so okrevale po jugoslovanski in sovjetski krizi - vsaj na začetku videti kot breme. To je še bolj veljalo za druge jugoslovanske republike, za Gruzijo ali Ukrajino. Slovenija se je uvrstila v drugi val širitve (2002-2004) skupaj s šesterico Vilenske skupine, vendar proces ni bil tako gladek, kot je bilo morda videti. Po razočaranju v Madridu (1997) so nekateri slovenski politiki in stranke imeli pomisleke in so začeli iskati alternative, npr. članstvo v *New Agenda Coalition*, iz katere smo se izvlekli po zaslugi Janeza Drnovška, ki je zagovarjal članstvo v Natu. Trda levičarska (mirovniška) opozicija Natu je uprizorila silovito in barvito nasprotno kampanjo v medijih, ki so napovedovali negativen izid referendumu. Leta 2003 je 66% volivcev podprlo Nato, vendar se zgodba s tem ni končala. Po letu 2008 so levičarske vlade začele zanemarjati nacionalne obrambne strukture, krčiti finančna sredstva zanje in razvijati strategijo prijateljstva in sodelovanja z Rusijo.

Širitev po hladni vojni je prinesla povečanje Natovega ozemlja, dodala zmogljivosti in znanje. Sklep hladne vojne, ki ga je potrdila pariška listina iz leta 1990, je pomenil *konec vzhodno-zahodne konfrontacije in začetek vzhodno-zahodne sprave*. Vrednote konfrontacije so zamenjale vrednote sprave. Širitev je bila izvor in posledica te spremembe. Za Rusijo je bil konec hladne vojne nemara mešan blagoslov. Bil je konec komunističnega sistema, vendar je odprl vrata gospodarskemu izboljšanju in konstruktivnemu sodelovanju z Zahodom. Konec hladne vojne in širitev Nata sta bila mešan blagoslov tudi za nekatere, predvsem južnejše jugoslovanske republike.

V začetku sta bila Nato in EU ustanovljena kot organizaciji sprave med sovražniki druge svetovne vojne. Hkrati sta EU in Nato branila in uveljavljala zahodne vrednote - človekove pravice, demokracijo, liberalno gospodarstvo - zoper eno od zaveznic II. svetovne vojne, ki je po vojni postavila požarne zidove proti prodiranju takšnih vrednot. Nekdanji zavezniki so postali nasprotniki. Po eni strani so konec hladne vojne nasploh razlagali kot zmago Zahoda in celo kot "konec zgodovine". Po drugi strani je mogoče razvoj po padcu Berlinskega zidu in po odstranitvi železne zaves razlagati kot novo konstruktivno poglavje vzhodno-zahodnih odnosov, kot *spravo nasprotnikov hladne vojne*. Nekaj let po koncu hladne vojne je bila Rusija spet videti kot (anglo-ameriško-francoska) zaveznica. Leta 2001, tj. po širitvi Nata s Češko, Madžarsko in Poljsko, vendar pred 11. septembrom je bilo srečanje Georgea Busha in Vladimirja Putina v Sloveniji (ki še ni bila članica Nata) videti skoraj romantično.

Po enajstem septembru, posebej po širitvi leta 2004 je konstruktivni duh zašel v težave. Rusija je bila nesrečna zaradi širitve, ki je segla tudi k baltskim državam.¹ Po Putinovih operacijah v Gruziji in Ukrajini, posebej na Krimu je bil postavljen nov požarni zid. Po vrhu v Bukarešti (2008) je bila ruska politika videti skoraj kot oživitev starih nasprotij. To se je nedavno potrdilo pri zapletih s *Sporazumom o jedrskih silah srednjega dometa* (INF).

Tu se moramo spomniti zanimivih izjav Jelcinovega ministra za zunanje zadeve Andreja Kozirev na konferenci KVSE decembra 1992 v Stockholmu. Kozirev je prebral dva govora, ki sta bila v protislovju. V prvem govoru, ki je precej vznemiril ministre KVSE, je rekel, da bo Rusija opustila svojo evropsko usmeritev, se obrnila k Aziji in podpirala srbskega voditelja Slobodana Miloševića. Po zmedi, med katero je nemški minister Kinkel prebral svoj pripravljeni govor, kot da se ni nič

¹ Nato se je razširil leta 1997 (odločitev) oz. 1999 (ratifikacije) s Češko, Madžarsko in Poljsko; leta 2002 (odločitev) oz. 2004 (ratifikacije) so sledile Bolgarija, Estonija, Latvija, Litva, Romunija, Slovaška in Slovenija, medtem ko sta Albanija in Hrvaška postali članici leta 2008 oz. 2009. Črna Gora je postala članica leta 2015/2017. Severna Makedonija utegne postati članica kmalu, medtem ko imajo Srbi iz BiH in iz Srbije po vsem videzu zadrške. Kosovo bi se včlanilo čim prej. Po hladni vojni se je Nato razširil s 13 državami.

zgodilo, je švedska ministrica Ugglasova vendar prosila Kozireva za pojasnilo. Ta je potem rekel, da je bil prvi govor mišljen kot svarilo in da se ne bo uresničil, dokler bo Jelcin predsednik Rusije.

Obstajajo trije glavni vidiki potiskanja Nata in EU proti Vzhodu. Prvi vidik je integracija in osvoboditev Evrope, ki je bila pred tem razdeljena 45 let. Drugič je širitev zavezništva vso Evropo približala Ameriki in obratno. Poleg tega se Rusija zaradi evro-atlantskih aspiracij Ukrajine in Gruzije (ne ravno navdušeno) spreminja v neposredno evropsko sosesko na Vzhodu. Rusija je dejansko dobila status člana *Evropske sosesčine* (European Neighborhood).² Leta 2002 je Nato ustanovil *Svet Nato-Rusija* (NATO-Russia Council) kot platformo za odnose med Natom in Rusijo. S širjenjem Nata in EU in s širitvami, ki so na vidiku, se je pokrajina liberalne demokracije razširila proti vzhodu, povečanje, ki ga v Rusiji niso prezrli. Kljub negativnim reakcijam bi povečanje lahko imelo pozitivne učinke. Fizična bližina Nata in Rusije prispeva k poslovnim stikom, tranziciji in kontinuiteti, priložnostim za sodelovanje.

Donald Trump je med predvolilno kampanjo hvalil Rusijo in predsednika Putina. Kljub poročilom o ruskem vmešavanju v ameriške volitve in politiko je Trumpovo simpatijo do Rusije mogoče sprejeti kot primerno in daljnovidno, medtem ko je treba nekatere ruske reakcije razlagati kot anahronistične. Na neki način se Trumpova simpatija nanaša na to, da je bil novi Nato utemeljen na spravi med Ameriko in Rusijo. Seveda je poslovno usmerjeni ameriški predsednik kritiziral Natove evropske zaveznike, da niso dovolj privrženi zavezništvu. To kritiko bi nemara lahko razlagali v zvezi s pacifiškimi prednostnimi nalogami ameriškega obrambnega sistema, vendar močan Nato ne pomeni nujno konfrontacije. Lahko bi pomenil boljšo infrastrukturo za sodelovanje. V prihodnosti bi razširjeni Nato moral - recimo v duhu dunajskega kongresa leta 1815 in v duhu evropske integracije po drugi svetovni vojni - nadaljevati s politiko sprave med bivšimi nasprotniki. Če je sprava med Francijo in Nemčijo pred sedemdesetimi leti pomenila temelj Evropske unije, je Nato danes lahko in mora biti utemeljen na spravi med nasprotniki hladne vojne, kar pomeni, da bi morala biti Nato in tesno sodelovanje z njegovimi člani za Rusijo privlačna.

II.

Leta 1980, od takrat je minilo skoraj 40 let, se je začelo desetletje pomembnih dogodkov, med katerimi so bili nekateri videti pomembni na prvi pogled, drugi pa so se izkazali kot pomembni pozneje. Maja je v Ljubljani umrl Josip Broz Tito, junija smo si prav tam izmislili *Novo revijo*, avgusta pa je na čelo poljske opozicije stopil Lech Wałęsa. Pet let pred tem so svetovni voditelji s Titom vred podpisali *Helsinško sklepno listino*, potem se je v Pragi pojavila *Listina 77* z Vaclavom Havlom na čelu; leta 1978 je papeški položaj prevzel Karel Wojtyła. Leta 1981 je ameriški predsednik postal Ronald Reagan. To so bila leta zadnjih izdihljajev svetovnega komunizma, ki smo se jih zavedeli po letu 1987, predvsem pa trideset let nazaj, v času *Majniške deklaracije* (maj 1989), ob padcu *Berlinskega zidu* (november 1989) in objavi *Pariške listine KVSE* leto pozneje. Komunizem se je skupaj z Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo dokončno zrušil konec leta 1991. Končala se je hladna vojna. Zgodila se je sprava med Zahodom in Vzhodom, ki je precej preoblikovala evropski zemljevid. Položaj Slovenije je bil na tem zemljevidu dobro viden.

Utelešenje sprave med Vzhodno in Zahodno Evropo ("celovita in svobodna Evropa") je bila širitev Evropske unije, ki se je ves čas dogajala vstric s širitvijo Nata. Konec hladne vojne je v začetku obetal vsestransko spravo med Vzhodom in Zahodom (torej tudi med ZDA in Rusijo). To je ruski

---

² Evropska sosedstva politika (The European Neighbourhood Policy), ki spodbuja prijateljske odnose in praktično sodelovanje na mnogih področjih, je namenjena naslednjim državam: Armenija, Azerbajdžan, Belorusija, Egipt, Gruzija, Izrael, Jordanija, Libanon, Libija, Maroko, Moldova, Palestina, Sirija, Tunizija in Ukrajina.

zunanji minister Andrej Kozirev - ne po naključju - zagovarjal na sestanku zunanjih ministrov KVSE v Stockholmu konec leta 1992. Kozirev pa je - že spet ne naključno na KVSE - napovedal obratno usmeritev Rusije, če bi propadla politika Borisa Jelcina. Rusi so nemara upali, da bo KVSE/OVSE najbolj primeren okvir za spravo med Vzhodom in Zahodom. Kdaj je ta politika začela propadati in kdaj je dokončno propadla, je težko reči. V nevarnosti je bila tudi zaradi širitve Nata, ki se je sicer začasno ustavila leta 1997. Takrat se je trdo jedro slovenske diplomacije - z veleposlanikom pri OZN na čelu - poskusilo izogniti Natu z vključitvijo v protijedrsko oz. protinatovsko združenje *New Agenda Coalition*, iz katerega nas je konec leta 1998 izvil Janez Drnovšek. Drnovškovo in moje razočaranje po prvem valu širitve je trčilo ob kampanjo slovenskih mirovnikov in rusofilov, ki se je pomirilo šele po referendumu leta 2003, ko sta članstvo v Natu podprli dve tretjini volivcev. V zvezi s tem je bila zanimiva izjava pokojnega nemškega zunanjega ministra Genscherja, ki je ob neki priložnosti piscu teh vrstic rekel, da Sloveniji ni treba v Nato, saj jo bo varovalo članstvo v EU. (Podpora članstvu Slovenije v EU /90%/ je bila še močnejša od podpore Natu.)

Spravljava drža Rusije se je gotovo nehala v času Vladimirja Putina, čeprav so bili njegovi nameni med sprehodom z Georgeom Bushem v Sloveniji (na Brdu) 16. junija 2001 (tj. tri mesece pred 11. septembrom), najbrž drugačni. Rusom je po vsej priliki bolj kot vstop Slovenije v Nato ugajal njen položaj pred Natovimi vrati, ki se niso odprla samo za Slovenijo, ampak tudi za baltske države. V začetku so Rusi (najbrž pa tudi Clinton) verjetno računali, da bo zgodba končana z združitvijo Nemčij in z vključitvijo Češke, Madžarske in Poljske v Nato. Nekdanji Carterjev svetovalec za nacionalno varnost Zbigniew Brzezinski je piscu teh vrstic, ko je kot slovenski veleposlanik v Washingtonu navijal za slovensko članstvo v Natu, rekel: "Če vas bomo potrebovali, vas bomo zasedli." Ruski zunanji minister Lavrov je ob slovenski vključitvi v Nato piscu teh vrstic na pol hudomušno, na pol sarkastično rekel: "Torej boste stali v vrsti in salutirali." V vsakem primeru pa so Rusi in Lavrov kljub razočaranju zaradi premika meje Zahoda proti vzhodu še leta 2005 OVSE-ju pripisovali večji pomen kot Američani. Kot je že kdaj omenil, se je pisec teh vrstic v času svojega predsedovanja OVSE-ju neposredno soočil s t.i. *barvnimi revolucijami* v državah nekdanje Sovjetske zveze. V začetku leta 2005 sem se srečal s predsednikoma Ukrajine in Gruzije Juščenkoma in Sakašvilijem, ki sta napovedala napredovanje revolucij oz. strmoglavljenje Putina. Po vrtnični in oranžni revoluciji se je potem zgodila le še tulipanova revolucija v Kirgiziji, Putin pa se je gotovo zavedal omenjenih napovedi.

Leto 2008 je bilo leto kratkega stika med ZDA in Evropsko unijo. O težavah sem se na lastne oči prepričal na sestanku s *Skupino za stike* (D'Alema, Ferrero-Waldner, Kouchner, Miliband, Solana, Steinmeier) na Brdu 19. januarja, nato pa še na vrhu Nata v Bukarešti (2. - 4. april). Na Brdu smo se zunanji ministri sestali zaradi usklajevanja datuma kosovske neodvisnosti, ki bi ga svetovali Hashimu Thačiju. Miliband je poročal o svojem pogovoru s Condoleezo Rice, ki je predlagala čim zgodnejši datum (po srbskih volitvah, da ne bi škodovali Tadiću). O vsem tem sem se navsezadnje prepričal iz depeše slovenskega veleposlaništva v Washingtonu, ki jo je škodljivec iz vrst MZZ - ki je bil celo veleposlanik - prodal srbskim časopisom. Takrat so v Beogradu razdejali slovensko veleposlaništvo, generalni sekretar MZZ in jaz, ki sva naročilo preiskavo, pa sva morala informacijski pooblaščenki Nataši Pirc Musar plačati denarno kazen, ki je znašala približno toliko kot najini mesečni plači. (Protiameriški - protivladni, prosrbski, najbrž proruski - elementi so pri nas nedotakljivi!) Ameriški predlog je bil za Evropejce vseeno prezgoden, ker smo hoteli k priznanju pritegniti tudi Špance, ki so imeli volitve marca. Ko sem mu prenesel sporočilo z Brda, naj z deklaracijo o neodvisnosti še malo počakajo, je predsednik kosovske vlade Thači rekel: "Kosovo upošteva Evropsko unijo in ZDA." Potem je storil, kar so mu svetovali Američani, in kar smo mu odsvetovali Evropejci. Razlika med EU in ZDA se je v polni luči pokazala v Bukarešti, kjer so Američani želeli v Natov program približevanja vključiti Ukrajino in Gruzijo, voditelji EU pa so nasprotovali Američanom, da se ne bi zamerili Rusom. Američani so popustili, čez nekaj mesecev pa je Putin vkorakal v Gruzijo.

Nasprotje med ZDA in EU se je potem razvnelo po izvolitvi Donalda Trumpa, ki je Evropejcem med drugim očital, da izkoriščajo ameriško dobronamernost pri trgovini, za obrambo pa prispevajo manj, kot so se bili dogovorili v Natu. Trump odpoveduje mednarodne sporazume (Iran, podnebne spremembe), po drugi strani uvaja nekakšen izolacionizem in merkantilizem. V svojem najnovejšem prispevku za *Foreign Affairs* je (nekdanji svetovalec Baracka Obame) Charles Kupchan dopustil širitev Nata z balkanskimi državami, nato pa bi morali Natova "odprta vrata" zapreti. Ponudba članstva Ukrajini in Gruziji bi po Kupchanovem mnenju pomenila odprt konflikt z Rusijo.³ Evropejci so glede poseganja na ozemlje bivše Sovjetske zveze še previdnejši od Američanov. Evropske države vse pogosteje pozivajo k ukinitvi sankcij, ki so jih bile zaradi posegov proti Ukrajini skupaj z ZDA uvedle proti Rusiji, Nemčija pa podpira ruski plinovod *Severni tok II*. Da ne bi zaostrovali odnosov z Rusijo, sta širitev Nata in EU na neki način zadržani.

V Evropski uniji se ne glede na medijska ugibanja in domneve že danes oblikujejo različne skupine. Dobro vidna je skupina severnih držav z Nemčijo; Francozi celo bolj kot nemške zagovarjajo interese sredozemskih držav, na Vzhodu pa se oblikuje skupina držav (npr. baltske države, Poljska, Madžarska, Češka, Bolgarija in Romunija), ki so bolj od drugih občutljive za retoriko in vplive, ki prihajajo iz Rusije, družijo pa jih tudi zaskrbljenost zaradi migracij. Uvrstitev Slovenije in Hrvaške - v nasprotju s Severno Makedonijo in Črno Goro - pri tem ni jasna.

Analitiki v zvezi z evropsko-ruskimi odnosi opazajo, da se v teh odnosih uveljavlja asimetričnost, ki je povezana z nekaterimi temeljnimi političnimi in vrednotnimi usmeritvami. Evropske države se tudi pri najbolj agresivnih izzivih z ruske strani zanašajo na diplomacijo, ki običajno ni tako učinkovita kot vojaška sila. Z izstopom Velike Britanije iz EU in zaradi nekaterih načelnih omejitev v nemški vojski, ostaja glavna vojaška sila EU Francija, ki sama nima zadostnih zmogljivosti. Ob tem je v zvezi z nevarnostmi in možnostmi konfrontacije pri Evropejcih mogoče zaslediti neodpornost in politično utrujenost, ki (seveda *mutatis mutandis*) spominjata na razmere pred drugo svetovno vojno. Evropska unija zaenkrat obrambo prepušča (*outsourcing*) Natu oz. Američanom, katerih pripravljenost po vsem videzu ni tako samoumevna, kot je bila nekoč.

Ko pregledujemo politične in navsezadnje geopolitične spremembe po koncu hladne vojne, lahko ugotovimo, da - ne glede na razumljive omejitve - nikjer ni občutiti slovenske udeležbe. Udeležba Slovenije znotraj že tako skromnega poslanstva evropske diplomacije (ki jo je doslej zasenčila britanska, poslej pa jo bosta prekašali francoska in nemška diplomacija) je neznatna in tako rekoč nevidna. Namesto, da bi se kot majhna država uveljavljala s premišljenimi mednarodnimi pobudami, si - po besedah aktualnega zunanjega ministra Cerarja - prizadeva samo za to, da bi tudi v prihodnosti ostala neto prejemnica evropskih sredstev; sicer pa kliče na pomoč evropske ustanove, da bi z njihovo pomočjo rešila probleme s Hrvaško, ki si jih je sama nakopala s pomanjkljivim arbitražnim sporazumom in z nesposobnostjo svojih t.i. ekspertov. Ena od ovir za moderno in domiselno zunanjo politiko je obsedenost s praznovanjem začetka hladne vojne (1945) in z malomarnostjo pri upoštevanju njenega konca (1990).

---

³ Charles Kupchan, "NATO is Thriving in Spite of Trump, Adversity Has Made the Alliance Stronger", *Foreign Affairs Today*, March 30, 2015.